

СПЕЦИЈАЛНЕ КОЛЕКЦИЈЕ У БИБЛИОТЕКАМА СРПСКЕ КАО ПОТЕНЦИЈАЛНА КУЛТУРНА ДОБРА

Сажетак

У овом раду представићемо специјалне колекције у библиотекама Републике Српске као потенцијална културна добра.

Теоријски, указаћемо на намјеру субјективног доброчинства као основни услов легата и на непосредан однос између легата и легатара као основни разликовни критеријум између легата и библиотека цјелина, будући да неусклађеност дефинисања легата у теорији библиотекарства са Законом о наслеђивању намеће потребу ревизије ових дефиниција.

Без обзира на формално-правни статус или садржину специјалних колекција у библиотекама Српске, посветићемо пажњу проблему њихове валоризације као и мјесту ових збирки у систему заштите културних добара Републике Српске.

Бавићемо се функционисањем тог система на различитим нивоима (од препознавања баштинске грађе, њеног описа, преко корака неопходних за упис у регистар културних добара – све до спровођења заштите споменика културе према закону). Непостојање конкретних база података о овим збиркама и непостојање стратегије о укључењу специјалних збирки у процесе заштите културне баштине говори о томе да је неопходна ревизија приоритета у приступу националној баштини. У том процесу, изузетно је значајна улога и одговорност Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске као кровне установе заштите писане баштине у Републици Српској.

Кључне ријечи: легати, библиотеке цјелине, културна добра, валоризација културних добара, заштита писане баштине, културна стратегија Републике Српске

ПОЈМОВНА ОДРЕЂЕЊА

Будући да неусклађеност дефинисања легата у теорији библиотекарства са Законом о наслеђивању намеће потребу ревизије ових дефиниција, за почетак желимо указати на намјеру субјективног доброчинства као основни услов легата и на непосредан однос између легата и легатара као основни разликовни критеријум између легата и библиотека цјелина.

Субјективно доброчинство је један од услова легата, и то онај услов из којег легат проистиче. Доброчини карактер располагања имовином у корист легатара у теорији обухвата два елемента: објективни и субјективни. Међутим, доминантан је овај други. Лична библиотека, исто тако, увијек представља више од збира појединачних књига и њена вриједност, и за власника и за легатара, увелико превазилази збир цијена појединачних публикација. Садржај колекције је само један у низу критеријума за стручно вредновање личних библиотека, јер и овдје објективна материјална корист која прелази на легатара није примарна те је нематеријална корист превазилази. Дакле, када су овакве колекције у питању, без обзира с којег аспекта их посматрамо, примарно је управо оно лично, субјективно и нематеријално.

Ауторка студије која нам је служила као основ за проучавање правног аспекта легата у библиотекарству, Снежана Миладиновић, легат одређује као „*raspolaganje imovinom za slucaj smrti sadržano u punovažnoj izjavi poslednje volje – testamentu*“ и даље наставља: „*Iako naši zakoni ne sadrže izričite odredbe o formi legata iz zakonskih odredaba o legatu nedvosmisleno proizilazi da se legat može ostaviti – zaveštati samo u formi testamenta. To proizilazi iz odredbe da „zaveštalac može ostaviti testamentom¹ jednu ili više određenih stvari ili neko pravo određenom licu, ili naložiti nasledniku ili kome drugom licu kome nešto ostavlja da iz onog što mu je ostavljeno da određenu stvar nekom licu, ili da mu isplati sumu novca [...]“²*

Да ли недвосмислено може бити дефинисање које се заснива искључиво на првом дијелу члана закона, док се други дио члана који слиједи након раставног везника „или“ потпуно занемарује када и сам раставни везник „или“ у тексту указује на постојање алтернативних а не искључивих рјешења? Чињеница је да се језичке формулације правних аката одликују, готово по правилу, логички и стилски неспретним, могло би се рећи несрећним рјешењима.³ Али, чак и када горе наведену конструкцију не посматрамо с језичке стране,

1 Подвукла В. Ш.

2 Miladinović, Snežana. Legat – kroz pravnu nauku i zakonodavstvo. (Beograd: Zadužbina Andrejević, 2000), 28.

3 Тако се и легат одређује као располагање имовином за случај, или у случају смрти оставиоца, ако умре, као да је смрт условна и случајна категорија. Употреба везника *када*, *након*, *послије*, *након што*, *пошто* и сл. била би и материјално-стилски и формално-правно тачније рјешење. Нарочито кад се узме у обзир то да се имовина на овакав начин расподељује на самом крају живота када је смрт врло извјесна категорија.

морамо узети у обзир то да наслеђивање, као категорија грађанског права, постоји у више облика. Наслеђивање на основу тестаментa је само један од облика који прописује закон. Тако је Закон о наслеђивању Републике Српске подијељен на „Наслеђивање на основу закона“ и „Наслеђивање на основу тестаментa“.

Члан 108. поменутог закона, под називом *Садржина легата*, став 1. и 2. каже: „Завјешталац може оставити тестаментом једну или више одређених ствари или неко право одређеном лицу или *наложити наследнику или другом лицу коме нешто оставља*⁴ да из онога што је остављено да неку ствар одређеном лицу или да му исплати суму новца или...“⁵. Стога, узевши у обзир два поменутог начина наслеђивања, законско и тестаментално, можемо закључити да легат ипак може бити остављен и уколико није установљен писменим тестаментом. И то на два начина: (усменим) налогом законском наследнику или усменим тестаментом. Легат, дакле, можемо дефинисати као личну библиотеку која је на основу намјере субјективног добротинства према легатару, проистекле из непосредног емотивног односа између завјештаоца и њега (без обзира на то да ли је легатар физичко или правно лице), у складу са Законом о наслеђивању, постала власништво легатара. И можемо закључити да је најзначајнија разлика између библиотека цјелина и легата, поред формално-правног регулисања, у томе што је однос поштовања између примарног и секундарног власника (односно, завјештаоца и библиотеке) код легата наглашено двосмјеран. И као таквог га треба посебно уважавати, јер су завјештаоци својим даром показали не само „своју велику дарожљивост, свој искрени и неизмерни патриотизам, своје широко схватање потребе да се земља културно и научно уздиже“⁶, него и повјерење које имају у улогу легатара у свему томе.

НАЧИН НАСТАНКА И ПРОФИЛ ЛИЧНИХ БИБЛИОТЕКА

Када су личне библиотеке у питању, постоје два облика: први, када је легатор личност од националног значаја па то даје велику вриједност колекцији (без обзира на то колику стварну вриједност би она без тога имала) и други, када је легатор колекционар којем статус личности од националног значаја даје управо његова колекција. У сваком случају можемо рећи да свака лична библиотека настаје куповином оних књига које су будућем легатору неопходне као научни извори, од општих свестраних информација које чине шири ползани основ до документарне грађе у вези с прецизно одређеним предметом

4 Подвукла В. Ш.

5 „Закон о наслеђивању“. Службени гласник Републике Српске. 1/2009: 3-15, чл. 108, став 1, 2.

6 Глигоријевић, Станија. „Библиотеке-легати и посебне збирке Универзитетске библиотеке ‘Светозар Марковић’ у Београду“. Библиотекар, IV/ 3-4 (1988), 33-41, стр. 34.

истраживања. Не треба занемарити чињеницу да се ту веома често налази и грађа која нема предметну научну вриједност (не нуди податке о предмету истраживања), него је њена вриједност и улога превасходно естетско-инспиративне природе. У сваком случају, то зналачко одабирање и набављање, како каже Пејовић, (1983а: 6) води ка стварању уникатне и непоновљиве цјелине.

Поред тога, постоји и онај дио фонда који у портрету власника заузима оквирно мјесто. Ако бисмо рекли да свака купљена књига даје слику о унутрашњем животу легатора, о његовим интересовањима и страстима, могли бисмо рећи и да свака књига коју је добио на поклон, или по аутоматизму чланства у неком друштву, удружењу, академији, или учешћа на неком научном скупу, конференцији и слично, даје слику његовог друштвеног живота. Као „невољно“ набављен дио личне библиотеке, он има донекле другачија (мање *лична*) својства и са аспекта кориштења употребљивији је у тематским односно предметним истраживањима него у оним која се баве личношћу легатора. Све у свему, завјештани дио личне библиотеке представља мањи или већи дио једне уникатне цјелине. Та грађа је, било да је писана, штампана, цртана, фотографисана, фонографисана или другим технологијама забиљежена, било изворна или репродукована, било да осликава предмет којим се легатор бавио или сам његов живот – и дио живота и свједочанство о животу свог власника. И неријетко има значаја за националну културу и историју.

ЛИЧНЕ БИБЛИОТЕКЕ У БИБЛИОТЕКАМА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Прве националне библиотеке основане су посредством легата као института завјештања, а и данас најдрагоцјеније фондове у нашим библиотекама чине управо завјештане личне библиотеке истакнутих научних и културних радника. У овом раду ћемо представити оне завјештане библиотеке Републике Српске. Настајале су у приближно истом временском периоду, али садрже разноврсну грађу, будући да су их формирали људи различитих профила, од столара, учитеља, преко просвјетних и културних радника, библиотекара, до истакнутих научника и академика. Неуједначене су и по обиму и по значају личности која их је формирала, али садрже грађу која може да има велик потенцијал са научног, културног или историјског аспекта. На основу упитника који смо упутили библиотекама у Републици Српској, дошли смо до основних података неопходних за израду овог прегледа. Они говоре да у Републици Српској постоји двадесет збирки у виду легата, легата у настајању или библиотека цјелина.⁷

7 Поредане, према опадајућем критеријуму, на основу броја библиографских јединица.

1. Легат Јована Дучића (1872–1943), истакнутог пјесника српског модернизма, писца и дипломате, завјештан Народној библиотеци у родном граду, Требињу;
2. Легат Светислава Мандића (1921–2003), академског сликара конзерватора, пјесника и теоретичара умјетности у Библиотеци Духовне академије у Фочи;
3. Легат Душана Ј. Ђоновића (1920–1995), библиофила, магистра библиотекарства, директора библиотека престижних правних факултета Универзитета у Америци у Народној и универзитетској библиотеци Републике Српске;
4. Легат у настајању Михајла Николића (1937–2003), научника и филозофа, завјештан Народној библиотеци у његовом родном граду, Власеници;
5. Легат Милице Иванишевић (1935–2005), професора Филозофског факултета у Сарајеву у Библиотеци факултета на којем је радила до краја живота;
6. Легат Ксеније Милошевић (1933–1992), професора и својевремено шефа Катедре за српскохрватски језик на Филозофском факултету у Сарајеву, остављен Граду Српско Сарајево, накнадно смјештен на Филозофском факултету у Источном Сарајеву;
7. Легат Недељка Шиповца (1938–2010), српског књижевника, романсијера, есејисте, књижевног критичара, пјесника и члана Академије наука и умјетности Републике Српске у Матичној библиотеци у Источном Сарајеву;
8. Легат у настајању Бранислава (1940–2005) и Вељка Брборића (1962–), научника и филолога у Народној библиотеци у њиховом родном граду, Љубињу;
9. Библиотека цјелина Бошка Шиљековића (1915–1990), учитеља који је након Другог свјетског рата наставио војну каријеру и вршио функцију шефа Кабинета врховног комаданта маршала Тита, у Народној библиотеци у родном граду оставиоца – Козарској Дубици;
10. Библиотека цјелина Бранка Чучка (1948–2008), књижевника, остављена Народној библиотеци која данас носи име завјештаоца, и родном граду, Хан Пијеску;
11. Библиотека цјелина Драгутина Митриновића (1903–1997), академског сликара, остављена Народној библиотеци „Ћирило и Методије“ у Приједору;
12. Легат Властимира Перичића (1927–2000), композитора, музиколога и једног од најважнијих теоретичара у српској музици, остављен Музичкој академији у Источном Сарајеву;

13. Легат у настајању Мирка Шаровића (1956–), политичара и бившег председника Републике Српске, у Матичној библиотеци у Источном Сарајеву;
14. Библиотека цјелина Данијела Конзанија (1888–1963), добојског столара и библиофила који је на почетку 20. вијека са страшћу сакупљао, читао и на маргинама коментарисао књиге из различитих области у Народној библиотеци у Добоју;
15. Библиотека цјелина Цвјетка Буловића (1933–), професора филозофије и психологије, педагога и новинара који је истраживао прошлост Градишке, у Народној библиотеци у овом граду;
16. Легат у настајању Предрага Бабића Рокија (1947–2009), агронома, глумца аматера, у Народној библиотеци „Владимир Гађиновић“ у Билећи;
17. Библиотека цјелина Породице Рап коју је, највећим дијелом, формирао добојски љекар Јосип Рап (1904–1975), у Народној библиотеци у Добоју;
18. Легат Душана Лопандића (1905–1995), дописника *Политике* из Загреба, у Народној библиотеци „Филип Вишњић“ у Бијељини;
19. Библиотека цјелина Миливоја Сарића (1935–2010), професора књижевности, у Народној библиотеци у Милићима;
20. Библиотека цјелина Рајка Кузмановића (1931), доктора правних наука, академика, председника Академије наука и умјетности Републике Српске и бившег председника Републике Српске у Народној библиотеци у Хан Пијеску.

Библиотека, као музеј писане речи, како каже Пејовић, има задатак да чува вриједне материјалне доказе минулих епоха националне културе, а ти докази могу бити различите врсте грађе и грађа различите вриједности у историјском, културном, научном и естетском смислу. Када је о збиркама које су предмет овог рада ријеч, може се констатовати да тај задатак није урађен. Ни највредније међу њима нису чак ни у потпуности библиографски описане, а камоли стручно изложене и представљене јавности. Помињане су најчешће пригодно у контексту завичајних збирки и, осим о Легату Јована Дучића, Душана Ђоновича, Недељка Шиповца и легатима у Библиотеци Филозофског факултета на Палама и библиотекама цјелинама у Народној библиотеци у Добоју, о њима није озбиљније писано.⁸ Потпун библиографски опис у контексту исцрпно истражене биографије оставиоца основни је предуслов за валоризацију ових збирки. И то је, можемо закључити, први камен спотицања у заштити потенцијалне баштине ове врсте.

⁸ У дипломским радовима о организацији библиотека, одбрањеним на катедри за Компаративну књижевност и библиотекарство Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву, поменути су и легати који се налазе у библиотекама у Хан Пијеску, Билећи, Источном Сарајеву, Власеници, Требињу, као и Музичкој академији на Палама и Духовној академији у Фочи.

ЛЕГАТИ И БИБЛИОТЕКЕ ЦЈЕЛИНЕ У КУЛТУРНОЈ СТРАТЕГИЈИ ЗАШТИТЕ БАШТИНСКЕ ГРАЂЕ

Преласком баштинске грађе из приватног у јавни домен, обавеза чувања културне баштине и имена легатора у њој постаје задатак установа културе. Уколико је задужбинар личност од значаја за националну историју, науку, умјетност или културу, онда се проучавање његовог живота и дјела у оваквим приликама намеће као императив. Постављање у контекст савремених научних, културних или историјских националних прилика и сагледавање његових дјела кроз призму савремених теорија, актуелизује његове идеје, ставове и теорије, и уједно нам даје прилику да се задужбинару одужимо и за прегалаштво и за све оно што је, за своју душу а нашу корист, оставио иза себе. Па ипак – питање заштите баштинске грађе, које поред активног односа према традицији подразумијева и бригу за заштиту споменика културе, готово се и не поставља у културној стратегији Републике Српске. То се односи и на библиотеке цјелине и легате, и писану баштину уопште.

Као нераскидив дио свеопште културне матрице, легати и библиотеке цјелине дијеле судбину друштва и свих културних институција. У студији *Легати у Србији*⁹ Јасна Јованов мапира проблеме у области рада легата у музејима у Србији. И поред тога што је у питању музејска а не библиотечка дјелатност, проблеми су препознатљиви и примјењиви на опште стање у библиотекама Републике Српске.¹⁰

Своје излагање на републичком савјетовању на тему Спомен библиотеке и посебне библиотеке целине (легати)¹¹, Слободан Радовић је почео овим ријечима: „У основној назнаци легат, оставштина, опоруком одређена имовина, у конкретном случају библиотека, оставља се наменски да даље некеме и нечему служи. Легатор или завешталац, с том надом која је неретко и уверење, препушта млађим нараштајима оно на чему је страсно и зналачки за живота радио. Легатар, онај у чију корист је учињен легат, завештање или опорукa,

9 Јованов, Јасна. „Легати у Србији“. Рад музеја Војводине, 52 (2010), 257–269.

10 Набројаћемо само неке: са легатом се не поступа у складу са вољом оставиоца нити се поштују одредбе уговора о поклону; неријешени су имовинско-правни односи у вези са изложбеним простором, или самом садржином легата; садржина легата није пописана, нити заведена у улазну инвентарну књигу; предмети нису (музеолошки/библиографски) обрађени (не постоје музејски картони, нису фотографисани, класификовани у посебне збирке, не постоји матична евиденција, компјутерска евиденција); предмети нису смјештени у одговарајућем простору; легат није публикован нити каталогизован; предмети су у лошем стању, без конзерваторске заштите; легат постоји у намјенском простору, али је затворен за посјетиоце; предмети се чувају ван намјенског простора у музејском депоу; у раду легата се не указује у довољној мјери на личност и дјело дародавца; потенцијали које пружа садржина легата не користе се у довољној мјери (в. Јованов 2010: 264).

11 Савјетовање је организовала Заједница Матичних библиотека Србије у сарадњи са Културно-просветном заједницом и Градском библиотеком „Радислав Никчевић“ 1. и 2. јуна 1983. године у Светозареву.

оног тренутка кад је лична (приватна) библиотека постала општа својина, преузима нове обавезе. Није довољно поклон само преузети. Ваља га уредити, стручно и зналачки, те учинити га доступним јавности, знатижељницима и проучаваоцима. Од тог тренутка настају невоље.“ (Радовић 1983: 43). Том приликом стручњаци су расправљали о питањима културног наслеђа, његовог систематичнијег чувања и одржавања, с посебним акцентом на актуелизацији наслеђа у јавној употреби. Света Лукић је предложио формирање комисије која треба да утврди конкретне културноисторијске или естетичке критеријуме за оцјену вриједности заоставштине, да издиференцира нивое вриједности, од највишег преко националног (у свим његовим гранањима) до регионалног и локалног, и „да практично оцењује и активно утиче на судбину заоставштине умрлих стваралаца“ (Лукић 1983: 46).

То би практично значило да треба одредити неопходне услове под којима једна лична библиотека може бити примљена и чувана као библиотека цјелина, да треба да буду прецизно одређени критеријуми за утврђивање културне, историјске и научне вриједности колекције и да то треба бити уобличено у методско упутство о пријему и вредновању легата,¹² што свакако подразумева много активнију улогу Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске као кровне установе заштите писане баштине у Републици Српској. Али, прије свега, неопходно је стварање базе података о овим збиркама, сагледавање стања и утврђивање стратегије на националном нивоу. Програм рада специјалних збирки и легата који се помиње у Статуту НУБ РС, а који не постоји, мора бити донесен у правно више обавезујућем облику, нпр. у виду националне стратегије која мора да садржи и конкретне задатке, за сваку установу појединачно, и прецизне рокове за њихово остварење – како би грађа баштинске вриједности била третирана на начин који јој омогућава очување. Доношење смјерница и препорука, методског упутства и правилника о поступку пријема легата, даљи су кораци који би дали готова рјешења за проблеме практичне природе у руковању оваквом грађом. Наравно, без њихове примјене у пракси, све остаје само мртво слово на папиру. А на основу досадашњег искуства, може се рећи да је у процесима заштите баштине у Републици Српској највећи проблем управо тај раскорак између написаног и урађеног.

Статутом Јавне установе Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске од јуна 2012. године, у оквиру обављања дјелатности за остваривање општег интереса, чланом 17. став 8. прописани су послови: „Заштите библиотечке грађе и одржавања и заштите специјалних збирки, библиотека-легата и спомен библиотека“ (Статут 2012: 6).

12 Нацрт Правилника НУБРС о поступку и критеријумима за прихватање легата, који је у процедури, поред појмовног оквира и поступка пријема садржи и критеријуме за прихватање легата.

У оквиру функције националног интереса (чл. 18 став 8) НУБ РС врши надзор над реализацијом програма рада специјалних збирки, легата и спомен библиотеотека¹³ и води бригу о заштити књига, рукописа и друге библиотечке грађе која има својство културног добра (чл. 18 став 9). У оквиру функције заштите културног добра, наведеним ставовима члана 22, предвиђено је сљедеће:

1. Заштита старе и ријетке књиге, рукописа и све друге врсте старе и ријетке и вриједне библиотечке грађе која има својство покретног културног добра.
4. Очување старих и ријетких књига, рукописа и друге драгоцјене грађе од посебног општег значаја за историју и културу српског народа које се налазе у иностранству.
5. Доношење стручних упутстава о условима и начину чувања, коришћења и одржавања одговарајуће врсте покретних културних добара. Библиотека утврђује и прописује методе заштите, чувања и коришћења библиотечке грађе која се чува у другим библиотекама у Републици Српској.
6. Заштита и чување рукописа и преписке истакнутих личности са територије Републике Српске, као и рукописне грађе која се односи на Републику Српску.
7. Брига, заједно са надлежним органима и установама у Републици Српској, за заштиту споменика културе, посебно о заштити књига, рукописа и друге библиотечке грађе која има својство културно-историјског наслеђа.
8. Заштита при коришћењу старих и ријетких књига од изузетног значаја, као и предузимање мјера у вези са њиховом конзервацијом.
9. Пружање стручне помоћи и унапређење рада на заштити старих и ријетких књига, нарочито у погледу савремених метода стручног рада.
10. Старање о стручном усавршавању радника који обављају послове заштите културних добара.
11. Истраживање и евидентирање старе и ријетке књиге.
12. Вођење централног регистра старих и ријетких књига по врстама и документације о њима.
13. Предлагање надлежним органима проглашавања старих и ријетких књига културним добрима од изузетног значаја.
14. Утврђивање услова и начина предузимања мјера техничке заштите на културним добрима.
15. Старање о коришћењу старих и ријетких књига у сврхе одређене законом.
16. Прописивање техничких средстава за обезбјеђивање културних добара од пожара, влаге и неовлашћеног отуђивања.

13 Не само да не врши надзор, него такав програм уопште и не постоји.

17. Презентовање старе и ријетке књиге, организација предавања и друге културно-образовне дјелатности.
18. Преузимање: задужбина, легата, фондација и поклона библиотечке грађе, те њихова заштита и трајно чување у складу са Законом о заштити културних добара.
19. Примјена националних и међународних стандарда и упутстава за заштиту старе књиге: обављање заштите традиционалним поступцима (конзервација, рестаурација, микрофилмовање и др.) и новим техникама (дигитализација и сл.).
20. Утврђивање да ли се обрађена публикација која ужива претходну заштиту, за коју се претпоставља да има својства културног добра, може привремено или трајно изнијети у иностранство (Статут: 9).

Овакав Статут централне установе заштите писане баштине је, и поред тога што је далеко од беспријекорног, позитиван примјер административне превентиве у заштити. Али нажалост, више је резултат усклађивања законских прописа са савременом регулативом из ове области, него што проистиче из свијести о улози, значају и потреби очувања ове грађе. Самим тим, он не значи много, јер готово ни један од ових задатака ЈУ НУБ РС не испуњава ни у вези са грађом из сопствених фондова.

Говорећи о перспективи легата у Србији, Јасна Јованов наводи план који је генерално примјењив на све институције које баштине легате и библиотеке цјелине. Уз измјене које се односе само на дјелатност (уз музејску смо додали и библиотечку), план подразумијева: пописивање појединачних поклона и дародаваца у оквиру појединих институција (што је лако изводљиво уз укљученост свих институција ималаца оваквих збирки) које би довело до стварања јединственог регистра легата¹⁴ и до њихове класификације, а потом и до израде плана стварања мреже легата са одређеним ритмом и условима реализације обраде; израда стратегије ревитализације легата, у оквиру јединствене културне стратегије, укључивање појма легата и даривања у Закон о културним добрима (музејској и библиотечкој дјелатности) и израда посебног закона о легатима као подзаконског акта Закона о културним добрима (музејској и библиотечкој дјелатности) чиме би се утврдила мјерила пријема легата и поступања с њима – то су проблеми административно-правне природе; утврђивање стања легата или других поклоњених цјелина, у којој мјери се поштује воља оставиоца, утврђивање мјере музеолошке (библиографске) обраде легата (да ли су предмети заведени у улазну инвентарну књигу, урађени музејски картони, да ли су фотографисани, предмет или цјелина каталогизован и излаган) и утврђивање послова и ритма музеолошке (библиографске) обраде легата према релевантним музеолошким (библио-

14 Иако Закон о културним добрима који предвиђа евиденцију старе и ријетке књиге постоји од 1995. године, образац Регистра још није утврђен. Повезивање у јединствен библиографски сервис свих библиотека у Републици Српској олакшаће планирано стварање базе података о легатима, а самим тим и израду Регистра легата.

графским) принципима – то су проблеми стручне природе; и напосљетку, повезивање мреже или појединих легата са системом образовања (у зависности од садржине збирке са факултетима различитих области) у циљу обраде легата (на мастер и специјалистичким студијама) што би требало да буде у оквиру шире стратегије која обухвата и културу и образовање. План који, попут овог, повезује активности на различитим нивоима (дјелатности и управе), омогућио би свестран и озбиљан приступ заштити легата и библиотека цјелина као баштинске грађе. Али, без свијести о неопходности промјене и воље да се нешто учини, и он би остао само у домену написаног. Очување културне баштине је одговорност свих нас. Међутим, њен опстанак зависи од одговорности појединаца који су у директном додиру с њом, било да доносе законе, било да слажу књиге на полицама.

ЗАКЉУЧАК

Прихватање легата подразумијева и прихватање обавеза, да не кажемо невоља, које често нису мале, и које библиотека у складу са својим просторним, организационим и кадровским потенцијалима тешко може да оствари. Подразумијева и постојање свијести о значају културне баштине, као и о мјесту и улози библиотеке у очувању и заштити баштине у њеном писаном виду. Овај вид богаћења музејских, библиотечких и других фондова веома је значајан и треба га узети у обзир приликом конципирања националне културне политике, као и културне стратегије појединих региона или микроцјелина. Разлога за то је много. Племенитост завјештања имовине за општу добробит друштвене заједнице евоцира систем вриједности у коме се бригом о очувању традиције и сјећању на знамените личности посредно утиче на формирање слика које ће постати дио колективног памћења одређене групе, заједнице, друштва у цјелини. Децентрализација и деметрополизација културе је још један од разлога. Легат ван центра даје идентитет градској четврти или мјесту где се налази (museum next door) јер представља вриједности (историјске, културне, умјетничке или естетске) којима једна средина идентификује своју аутентичност. И „док у великом граду легати чекају на обраду или на посетиоце, у мањем граду они су конститутивни елементи културне пирамиде“¹⁵. То потврђује упитник који смо спровели, сајтови библиотека које их чувају, као и програми градских манифестација. Ове збирке, које су најчешће завичајног карактера, представљају неријетко језгро читавог културног живота свога града. Најконкретнији, и најопишљивији разлог је ипак, ако бисмо могли тако рећи, попуњавање фондова. Библиотеке (музеји поготово), чак и кад би имали средства која немају, нису у могућности да воде активну политику систематског откупа и попуњавања збирки. А када ту политику

¹⁵ Радовић, Слободан. „Легати – део културне традиције сваког града“. Заједница библиотека, XI/1 (1983), 43–44, стр. 43.

погледамо кроз призму финансијских могућности и обавезне набавке путем тендера, постаје јасно да до вриједних и занимљивих примјера библиотека најлакше могу доћи поклонима.¹⁶

До података које смо приказали у тексту дошли смо на основу упитника чији циљ је био, на првом мјесту, евидентирати личне библиотеке, библиотеке цјелине и легате у Републици Српској.¹⁷ Тиме смо, према плану који предлаже Светлана Мирчов, снимили стање – које библиотеке имају библиотеке цјелине и/или легате, описали смо библиотеке цјелине, пописали дародаваце, и имена водитеља збирки. Корак даље подразумејева заједничко савјетовање и усаглашавање око поступака у раду на овим збиркама (начину пријема, разврставању и селекцији грађе, инвентарисању, сигнирању, каталожској обради, обради на вишем стручном и научном нивоу, чувању, условима под којима се грађа која има музеолошки карактер и третира се као културно добро, даје на коришћење, као и нужним условима под којима једна лична библиотека може бити примљена и чувана као библиотека цјелина), који ће коначно бити уобличени у методско упутство. Даље, као што је прецизирано Статутом¹⁸ Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске, у складу са обављањем дјелатности у оквиру остваривања општег¹⁹ и националног интереса²⁰, планирано је усвајање правилника о прихватању легата као

16 Дијелом и због пасивне набавне политике усмјерене, углавном, на тренутно најчитаније наслове.

17 Слика до које смо дошли биће допуњена легатом савременог српског пјесника Владимира Настића, чија породица преговара предају завјештања са Матичном библиотеком у Источном Сарајеву. Поред тога, академик Србољуб Живановић, свјетски угледан антрополог, тестаментом је завјештао своју личну библиотеку Народној и универзитетској библиотеци Републике Српске. И као дио мозаика који употпуњује слику о којој говоримо, постоји у Народној и универзитетској библиотеци Републике Српске заоставштина Ђорђа Костића. Брижљиво спакована у неколико кофера, с наљепницама на којим је записано: „Заоставштина официра Ђорђа Костића“. Комплети часописа који се ту налазе су ријеткост и њихова вриједност с научно-историјског и националног становишта је изузетна. Треба напоменути да у годишњем статистичком извјештају, који у виду упитника библиотеке достављају Матичној служби Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске, факултетске библиотеке до сада нису достављале податке о библиотекама цјелинама или легатима у својим фондовима, те су подаци којима је, у вези с овим, располагала Матична служба били вишеструко непотпуни. Показало се да факултетске библиотеке баштине четири веома значајна и вриједна легата. Податке о легатима добили смо усмено од библиотекара који воде ове збирке: Јасна Лазаревић Гавриловић (Филозофски факултет Источно Сарајево, о легатима Ксеније Милошевић и Милице Иванишевић), Снежана Галинац (Музичка академија Источно Сарајево, о Легату Властимира Перичића) и Јелена Ђого (Духовна академија Фоча, о Легату Светислава Мандића).

18 Статут Јавне установе Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске, 11. 06. 2012. Бр. 0101-1271/12.

19 Обављање дјелатности „Заштите библиотечке грађе и одржавања и заштите специјалних збирки, библиотека цјелина, библиотека-легата и спомен библиотека.“ Члан 17. став 8, стр. 6.

20 У оквиру функције националног интереса „Врши надзор над реализацијом програма рада специјалних збирки легата и спомен-библиотека.“ Члан 18. став 8, стр. 7.

и методских препорука, односно смјерница за рад са овим збиркама.²¹ Непостојање конкретних база података о овим збиркама и непостојање стратегије за укључење специјалних збирки у процесе заштите културне баштине говори о томе да је неопходна ревизија приоритета у приступу националној баштини. У том процесу је изузетно значајна улога и одговорност Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске.²²

Неопходно је подизање свијести о феномену културне баштине, о значају споменика културе за национални идентитет једног народа, о вриједности и третману споменика културе, како националног тако и локалног значаја, и то се мора поставити као примарни задатак свих установа културе. Мора бити јасно изражено културном стратегијом у којој треба да буду наведени и конкретни задаци, за сваку установу и одјељење појединачно, и прецизни рокови за њихово остварење. У том процесу, који прије заштите подразумева препознавање и категоризацију баштинске грађе, библиотеке имају значајну улогу и пред њима су озбиљни задаци и велика одговорност.

Да закључимо: легата и библиотека цјелина у Републици Српској нема много. Разликује се њихов културни и свеукупни друштвени значај. Мисија која им је завјештањем намијењена, у највећем броју случајева је националном културном стратегијом и организацијом рада установа које их чувају пре небрегнута. Јасна Јованов, говорећи о легатима, наводи формулацију из правничке терминологије с „пажњом доброг домаћина“ која исказује веома мало, а значи много. И управо то је најмање што се мора примјенити да, оно што је дуго времена сакупљано и несебично остављано за општу културну и научну корист, не би било неповратно расуто и изгубљено. Јер не треба заборавити да се бројем легата мјери културна историја једне државе, града, библиотеке. И да је то аршин којим треба одређивати мјесто, улогу и задатке установа које их чувају.

Литература

Глигоријевић, Станија. „Библиотеке-легати и посебне збирке Универзитетске библиотеке ‘Светозар Марковић’ у Београду“. Библиотекар, IV/ 3–4 (1988), 33–41.

„Закон о наслеђивању“. Службени гласник Републике Српске. 1/2009: 3–15.

Јованов, Јасна. „Легати у Србији“. Рад музеја Војводине, 52 (2010), 257–269.

21 Чл. 23, став 1. Статута у оквиру издавачке дјелатности предвиђа „Издавање стручне и приручне библиотекарске литературе.“

22 При процјени стања и перспектива легата као културних добара у библиотекама Српске, треба узети у обзир чињеницу да је бављење овим питањима под кровом централне установе заштите писане баштине у Републици Српској искључиво плод личне иницијативе аутора овог рада.

Лазаревић, Јасна. „Поклони Библиотеци Филозофског факултета – дарови и дародавци“, Радови Филозофског факултета: филолошке науке, IX, 1 (2007), 473–478.

Лукић, Света. „Шта са заоставштином наших писаца“. Заједница библиотека, XI/1 (1983), 45–47.

Мићић, Драган. Трагови печата на књигама Добојске библиотеке. Добој: Народна библиотека Добој, 2008.

Miladinović, Snežana. Legat – kroz pravnu nauku i zakonodavstvo. Beograd: Zadužbina Andrejević, 2000.

Мирчов, Светлана. „Библиотеке целине и библиотеке легати“. Гласник Народне библиотеке Србије, VI/1 (2004), 11–16.

Мирчов, Светлана. „Библиотеке целине у библиотекама Србије“. Стање и перспективе развоја завичајних фондова: зборник радова са саветовања библиотекара Србије одржаног 14. и 15. децембра 2000. године у Чачку, Чачак: Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“, 79–85.

Нинковић, Љиљана. „Легат Јована Дучића“. Библиотекарство Српске: часопис из области библиотекарства и библиотечно-инфармационе дјелатности, II, 2 (2010), 116–126.

Rejović, Aleksandar. Informacija o posebnim bibliotekama celinama /legatima/, Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 7. april 1983. (Neobjavljeni dokument).

Пејовић, Александар. „Посебне библиотеке целине (легати)“. Заједница библиотека, XI/1 (1983), 24–33.

Радовић, Миленко. „Више разумевања и одговорности“. Заједница библиотека, XI/1 (1983), 37–38.

Радовић, Слободан. „Легати – део културне традиције сваког града“. Заједница библиотека, XI/1 (1983), 43–44.

„Статут јавне установе Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске“ (Бања Лука, јуни, 2012).

Summary

Special Collections in Libraries of the Republic of Srpska as a Potential Cultural Property

In this paper, we present special collections in libraries of the Republic of Srpska as a potential cultural property.

In terms of theory of librarianship, we point to the subjective intention of charity as an essential condition of legacy and a direct emotional relationship between the legator and legatee as the basic criterion for distinguishing between a personal library (special collection) and a legacy, since the discrepancy of terms in the theory and Inheritance law has created a need to revise the existing definition.

Regardless of the formal legal status or the contents of special collections in libraries of Srpska, we pay attention to the problem of their evaluation and placing these collections in the system of protection of the cultural property of the Republic of Srpska.

This system works at several different levels (from identification of heritage items, their description, through all the steps necessary for the registration of cultural goods – up to the implementation of cultural heritage protection according to the law). The absence of specific databases of these collections and the lack of strategy which would include special collections in the processes of cultural heritage protection show that a revision of the priorities in the approach to the national heritage is necessary. In this process, the role and responsibility of the National and University Library of the Republic of Srpska, as the central institution for the protection of written heritage in the Republic of Srpska, is an extremely important one.

Keywords: legacy, personal library, corpus separatum, cultural resources, valorization of cultural property, cultural strategy of the Republic of Srpska

